

МІЖКУЛЬТУРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ У РЕАЛІЯХ ГЛОБАЛІЗОВАНОГО СВІТУ

Приходько Наталія Григорівна,

старша викладачка кафедри німецької мови

Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

ORCID ID: 0009-0009-0682-686X

У статті досліджується феномен міжкультурної компетентності як важливого чинника продуктивної міжкультурної взаємодії в умовах глобалізованого світу. Зростання міжнародних контактів сприяє інтеграції в усіх сферах життя, зокрема активному культурному обміну, але водночас може призводити до непорозуміння через відмінності в цінностях, традиціях і способах комунікації. Це актуалізує на сучасному етапі розвитку людства проблему формування міжкультурної компетентності як ключової складової частини успішної міжкультурної комунікації.

Розглянуто та проаналізовано різні підходи до трактування поняття «міжкультурної компетентності», запропонованого провідними вітчизняними та зарубіжними науковцями.

Також виділено основні структурні компоненти цього явища: когнітивність (знання про культуру, соціальні норми, мовні особливості, сприйняття психологічних, соціальних і культурних відмінностей, обов'язкове дотримання етикетних норм своєї та іншої культури); афективність (емпатія, толерантність, відкритість до різноманіття, толерантність, психологічне налаштування на кооперацію із представниками інших культур); поведінковість (уміння адаптувати стиль спілкування, розрізняти колективні й індивідуальні якості в комунікативній поведінці представників інших культур, долати культурні бар'єри та стереотипи).

Особливу увагу приділено ролі мовної освіти у формуванні міжкультурної компетентності, оскільки знання іноземних мов і ознайомлення з культурою носіїв мови, яка вивчається, значно розширюють можливості культурної взаємодії. Як дієвий чинник розвитку особистості в полікультурному просторі та явище духовного життя людства іноземна мова виконує головну роль – сприяння процесу комунікації, соціалізації, професіоналізації та соціальної адаптації.

Розглянуто сучасні педагогічні методики, які сприяють розвитку міжкультурних навичок і є запорукою формування міжкультурної компетентності. Це, зокрема, використання в навчальному процесі різноманітних автентичних матеріалів, активне запровадження інформаційно-комунікаційних технологій та інтерактивних методик, ситуаційне навчання та креативні завдання.

У статті наголошено на тому, що високий рівень міжкультурної компетентності сприяє гармонізації міжкультурної комунікації, знижує рівень конфліктності та допомагає успішно адаптуватися до нових соціокультурних умов.

Ключові слова: міжкультурна компетентність, міжкультурна комунікація, глобалізаційні процеси, мультикультуралізм, мовна освіта, мовна особистість, мовна картина світу, міжкультурний діалог.

Prykhodko Nataliia. Intercultural competence in the realities of the globalized world

The article explores the phenomenon of intercultural competence as an essential factor in productive intercultural interaction in a globalized world. The increase in international contacts promotes integration in all spheres of life, particularly through active cultural exchange, but at the same time, it can lead to misunderstandings due to differences in values, traditions, and communication styles. This highlights the contemporary need to develop intercultural competence as a key component of successful intercultural communication.

Various approaches to defining intercultural competence, proposed by leading domestic and foreign researchers, are examined and analyzed.

The main structural components of this phenomenon are also identified: cognitive (knowledge of culture, social norms, linguistic features, perception of psychological, social, and cultural differences, and adherence to etiquette norms of one's own and other cultures); affective (empathy, tolerance, openness to diversity, psychological readiness for cooperation with representatives of other cultures); behavioral (ability to adapt communication styles, distinguish between collective and individual qualities in the communicative behavior of representatives of other cultures, and overcome cultural barriers and stereotypes).

Particular attention is given to the role of language education in developing intercultural competence, as knowledge of foreign languages and familiarity with the culture of the language being studied significantly expand opportunities for cultural interaction. As an effective factor in personal development in a multicultural environment and a phenomenon of humanity's spiritual life, a foreign language plays a crucial role in facilitating communication, socialization, professionalization, and social adaptation.

Modern pedagogical methods that contribute to the development of intercultural skills and ensure the formation of intercultural competence are considered. These include the use of various authentic materials in the educational process, the active implementation of information and communication technologies and interactive methods, situational learning, and creative tasks.

The article emphasizes that a high level of intercultural competence contributes to the harmonization of intercultural communication, reduces conflict levels, and helps individuals successfully adapt to new socio-cultural conditions.

Key words: *intercultural competence, intercultural communication, globalization processes, multiculturalism, language education, language personality, language worldview, intercultural dialogue.*

Вступ. В умовах глобалізації, яка формує нову еру взаємодії між націями й економічними системами та розширює сферу контактів людей, світ вступає в реальність взаємозалежності, де кордони між державами стають умовними в економічному, політичному, соціальному та культурному вимірах. Унаслідок глобалізаційних процесів відбулися міжнародний поділ праці, міграція в масштабах усієї планети капіталу, людських і виробничих ресурсів, а також зближення та взаємопроникнення різних культур. Виникає все більше міжкультурних ситуацій. Люди з різних культурних контекстів комунікують у різних сферах життя. Такий діалог не може бути застрахований від можливого виникнення проблемних ситуацій або непорозумінь. Це означає зростання ролі комунікації між учасниками культурного діалогу. Для здійснення успішної міжкультурної комунікації необхідною є наявність міжкультурної компетентності, яка дозволяє ефективно спілкуватися в міжкультурних ситуаціях і відповідно поводитися в різних культурних контекстах. Тому останнім часом значно активізувалось питання формування міжкультурної компетентності як складової частини ефективної міжкультурної комунікації.

Проблематиці міжкультурної компетентності приділяють увагу у своїх дослідженнях як зарубіжні, так і вітчизняні науковці: Д. Дирдорф, Е. Холл, А. Бартель-Радік, М. Байрам, М. Беннет, К. Кнапп, А. Моосмюллер, П. П'єр, К. Крамш, Г. Гофстеде, О. Сухомлинська, Г. Сагач, О. Нестеренко, О. Глущенко, С. Ніколаєва, Л. Карамушка й інші.

Аналіз джерел щодо досліджуваної проблеми показує, що міжкультурна компетентність посідає значне місце у структурі ключових компетентностей глобалізованого світу.

Як пише в дослідженні А. Моосмюллер, термін «міжкультурна компетентність» з'явився в 1990-х рр. у суспільних дискусіях щодо «глобалізації» та «мультикультурного суспільства», але вже дуже швидко він став уживатися повсякденно. Уміння успішно та належним чином взаємодіяти з людьми, які мають різні культурні орієнтації, є затребуваною навичкою в усіх сферах приватного, громадського та професійного життя.

Д. Дирдорф визначає міжкультурну компетентність як здатність до ефективної та відповідальної міжкультурної взаємодії, яка включає настанови (відкритість, повагу, емпатію); знання (культурні особливості, соціологічні аспекти); внутрішні результати (гнучкість, етнорелятивізм); зовнішні результати (ситуаційна ефективна поведінка).

За визначенням М. Беннет, міжкультурна компетентність є здатністю людини адаптувати власну поведінку та мислення відповідно до іншої культурної перспективи.

Для К. Кнапп міжкультурна компетентність складається з комплексу аналітично-стратегічних навичок, які розширюють спектр інтерпретації та дії особистості в міжособистісній взаємодії із представниками інших культур.

На думку Г. Сагач, міжкультурна компетентність є сукупністю знань, умінь і навичок, що дозволяє ефективно взаємодіяти із представниками різних культур, беручи до уваги їхні національні, соціальні та мовні особливості.

С. Ніколаєва розглядає міжкультурну компетентність як здатність до міжкультурної взаємодії, що базується на знаннях про культуру та традиції носіїв мови, емпатії, толерантності й комунікативних навичках.

П. П'єр наголошує на міжкультурній компетентності, яка передбачає опанування індивідом сукупності знань про культуру країни мови, що вивчається, для забезпечення культурної взаємодії.

За визначенням А. Бартель-Радік, міжкультурна компетентність є здатністю розуміти особливості ситуації міжкультурної взаємодії та пристосуватися до цієї специфіки, щоб вибудувати таку стратегію поведінки, яка б дозволяла коректно інтерпретувати передане повідомлення.

М. Байрам розробив модель міжкультурної компетентності, яка стала основою для навчання міжкультурної взаємодії в освітніх системах багатьох країн. Вона охоплює п'ять компонентів: атитюди (відкритість до іншої культури, допитливість); знання (культурні особливості та суспільні контексти); навички взаємодії (комунікативні навички); навички інтерпретації (аналіз культурних відмінностей); критичну культурну свідомість (рефлексія власних і чужих культурних цінностей).

Хоча у працях дослідників спостерігаються різні підходи до визначення міжкультурної компетентності, більшість із них розглядають це поняття як здатність установлювати й підтримувати необхідні контакти в різних культурних контекстах, розуміти й бути зрозумілим у комунікативному процесі.

Мета статті – провести подальший аналіз сутності поняття «міжкультурна компетентність», її складників і характеристик, визначити підходи до формування міжкультурної компетентності як надважливого завдання мовної освіти в умовах сучасних глобалізаційних викликів.

Результати. Мовна освіта розглядається як фундамент формування здатності суб'єктів суспільного простору до міжкультурної взаємодії на принципах демократії, рівних прав і можливостей. Складники міжкультурної компетентності такі: здатність співпрацювати і взаємодіяти, будувати партнерські відносини; стиль лідерства; знання шляхів врегулювання конфліктних ситуацій; освіта та знання норм поведінки.

Необхідно наголосити на складниках міжкультурної компетентності учасників міжкультурного діалогу, до яких належать: знання (іноземної мови, культури країни, можливих бар'єрів міжкультурної взаємодії, способів запобігання їм, їх подолання);

уміння (будувати власну поведінку відповідно до норм іншої культури в ситуаціях міжкультурного спілкування); готовність і бажання особистості вступати в контакт із представниками країн світу; особистісні якості (терпимість, емпатія, комунікабельність, толерантність, тактовність). Отже, ефективне міжкультурне спілкування є майже неможливим у разі відсутності в її учасників міжкультурної компетентності.

Міжкультурна компетентність охоплює кілька ключових компетенцій:

1) соціальні навички є найважливішими, до них належать, зокрема, відкритість і емпатія, необхідні для розуміння емоційного стану іншої людини та співпереживання їй;

2) методична компетенція допомагає врегульовувати конфлікти і знаходить спільне рішення в разі виникнення розбіжностей;

3) особистісна компетенція (саморефлексія, готовність до змін перспективи та толерантність до невизначеностей покращують рівень компетентності);

4) професійна компетенція (мовні навички та досвід сприяють спілкуванню та співпраці із представниками інших культур).

Без цих компетенцій будь-яка комунікація є ускладненою або неефективною.

У результаті глобалізаційних процесів і з виникненням мультикультуралізму процес навчання іноземних мов набуває особливого статусу. Іноземна мова як комунікативна дисципліна є не лише джерелом комунікативної діяльності, але й засобом пізнання, формування, передачі думок, вираження почуттів, емоційних станів людини, реалізації людських потреб. Мова є дієвим чинником розвитку особистості в полікультурному просторі. Вона виконує головну роль – сприяє процесу комунікації, соціалізації, професіоналізації та соціальної адаптації. Соціалізацію як процес соціального становлення особистості, засвоєння індивідом цінностей, норм, настанов, зразків поведінки, властивих окремому суспільству, соціальній групі, неможливо уявити поза контекстом мови. Кожне заняття з іноземної мови – це послідовне практикування міжкультурної комунікації, оскільки кожне іноземне слово відображає іноземну культуру й зумовлене національною свідомістю уявлення про світ.

Іноземна мова є одним з основних інструментів виховання мовної особистості із

загальнопланетарним мисленням, здатної адаптуватись до сучасного рівня і стилю професійного й особистісного спілкування. Той, хто усвідомлює культурні відмінності під час комунікаційного процесу, матиме більше мотивації до вивчення іноземної мови, ніж той, хто цих знань не має. Також він матиме більшу чутливість і толерантність до представників інших культур. Міжкультурна комунікація являє собою зв'язок між різними культурами та соціальними групами, описує численні комунікаційні процеси та пов'язані з ними можливі проблеми між цими групами. Саме тут повинні діяти навички міжкультурного спілкування, що уможливають успішне спілкування із представниками інших культур і соціальних груп. До цих навичок належить готовність адаптуватися і визнавати, що в різних культурах можуть існувати інші форми комунікації.

Формування та розвиток міжкультурної компетентності забезпечуються впровадженням у навчальній діяльності креативних та інноваційних технологій, що сприяє розвитку вміння чітко визначати ситуації та мету спілкування із планомірною їх реалізацією, розширенням творчого та наукового потенціалу студентів у контексті міжкультурної комунікації. До інтерактивної діяльності належать організація і розвиток діалогічного мовлення, спрямованих на взаєморозуміння, взаємодію, вирішення проблем, важливих для кожного з учасників навчального процесу. Необхідно зазначити такі з них: інформаційно-комунікаційні технології, проєктні технології, навчання у співробітництві (робота в малих групах), ситуаційне навчання, технології мовного портфоліо, ігрову діяльність, підготовку презентацій, *mind mapping* (створення інтелект-карт) тощо. Кожна із цих технологій підвищує вмотивованість студентів до набуття необхідних компетенцій завдяки суттєвій активізації освітнього процесу.

Надзвичайно доцільним є використання автентичних матеріалів як джерела екстралінгвістичної та лінгвістичної інформації. Це вважається найважливішим способом залучення студентів до вивчення культури інших країн: тематичні, краєзнавчі, художні й публіцистичні тексти, також діалоги (полілоги), вірші, пісні, листи, інтерв'ю, аудіозаписи, відеоролики, блоги тощо. Ефективними є різноманітні творчі завдання для опрацювання

актуальних автентичних статей із періодичних і електронних видань (анотування, реферування, написання коментарів, есе).

Такий вид навчальної діяльності є для студентів стимулом, мотивувальним чинником, оскільки він пропонує цікаву, релевантну, тематичну та різноманітну інформацію. Для багатьох із них це також є «ключем» для пізнання суспільства, його традицій, способів мислення, менталітету. Відбувається зосередження уваги на різних аспектах суспільного життя і культури країни; стимулюються дискусії з актуальних питань, які висвітлюються у статтях.

Усе це викликає автентичну реакцію і є одним з основних засобів ознайомлення із сучасною культурою країни, мова якої вивчається. Саме таким чином студенти розширюють свою індивідуальну картину світу завдяки залученню до мовної картини світу носіїв цієї мови, до їхньої духовної спадщини, національно-специфічних способів досягнення міжкультурного взаєморозуміння. Водночас у свідомості студента здійснюється синтез знань щодо специфіки рідної культури та культури іноземної мови, спільність знань щодо культури й комунікації. Саме завдяки критичному осмисленню іншого способу життя вони поглиблюють лінгвокраїнознавчі знання. Таким способом здійснюється процес збагачення картини світу та розуміння іншої культури.

Сучасний навчальний процес необхідно спрямовувати не лише на залучення особистості до концептуальної системи іншого лінгвосоціуму, а й до кроскультурного осмислення вимірів дещо різних соціокультурних спільнот. Вивченням іноземної мови й іномовної культури студенти мають змогу розширити свій соціокультурний простір, а також культурно самовизначитися, тобто усвідомити себе культурно-історичними суб'єктами у спектрі культур країни як рідної, так і іноземної мови. Переважає так зване динамічне розуміння культури як способу життя й системи поведінки, норм, цінностей, воно пов'язане зі строгою стабільністю культурної системи, що деякою мірою може змінюватися й модифікуватися залежно від ситуації.

Високий рівень міжкультурної комунікації передбачає опанування своїх емоцій, а також виявлення уваги до інших людей. Стосунки у процесі міжкультурної комунікації передбачають високий розвиток етнополітичного

мислення, толерантне ставлення до іншої культури, до національних звичаїв, традицій.

Висновки. Зумовлена глобальними світовими процесами необхідність формування й розвитку міжкультурної компетенції як складника міжкультурної комунікації є нагальним завданням сьогодення.

На нашу думку, міжкультурна компетентність в узагальненому вигляді – це поліфункціональне явище, що охоплює знання норм, настанов, принципів комунікативної поведінки в іншому соціокультурному середовищі, уміння переводити їх у площину міжкультурних відносин, формування специфічних якостей, здатності до емпатії та самооцінки для забезпечення успішної взаємодії між представниками різних культур і запобігання помилкам і конфліктам у процесі міжкультурної взаємодії.

І саме мовна освіта покликана виконувати важливу місію формування й розвитку міжкультурної компетенції. Навчальна діяльність має бути спрямована на глибше цілісне вивчення культури носіїв мови, їхнього способу життя, національного характеру та менталітету.

Завдяки залученню під час навчального процесу різноманітних автентичних матеріалів, інформаційно-комунікаційних технологій, інтерактивних методик навчання відбувається послідовне практикування та поступове формування міжкультурної компетентності. Що вищий її рівень мають партнери культурного діалогу, то спроможніше вони уникатимуть непорозумінь, стереотипів і культурних бар'єрів, то продуктивнішою буде їх взаємодія у подоланні глобалізаційних викликів сучасного світу.

Література:

1. Moosmüller A. Interkulturelle Kompetenz: kritische Perspektiven. Münster : Waxmann Verlag GmbH, 2020. S. 7–10.
2. Deardorff D. Interkulturelle Kompetenz – Schlüsselkompetenz des 21. Jahrhunderts? : Thesenpapier der Bertelsmann Stiftung auf Basis der Interkulturellen-KompetenzModelle von Dr. Darla K. Deardorff. 2006. URL: <https://forschungsnetzwerk.ams.at/elibrary/publikation/sonstiges/2006/interkulturelle-kompetenz-schlüsselkompetenz-des-21.-jahrhunderts-.html>.
3. Rost-Roth M. Deutsch als Fremdsprache und interkulturelle Kommunikation: Relevanzbereiche für den Fremdsprachenunterricht und Untersuchungen zu ethnographischen Besonderheiten deutschsprachiger Interaktion im Kulturvergleich. *Zeitschrift für Interkulturellen Fremdsprachenunterricht*. 1996. ZIF 1 (1).
4. Приходько Н. Формування міжкультурної комунікації у процесі опанування іноземною мовою. *Стратегії міжкультурної комунікації в мовній освіті сучасного ВНЗ* : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції. Київ : КНЕУ, 2016. С. 115–117.
5. Губа Н. Феномен особистісної компетентності у просторі наукового знання. *Психологічні перспективи*. Луцьк, 2010. Вип. 15. С. 52–61.
6. Biel K. Motivation und Fremdsprachenunterricht. *Theorie, Forschung und Praxis*. Saarbrücken : VDM Verlag Dr. Müller, 2007 S. 45–50.
7. Hattie J. Lernen sichtbar machen. Überarbeitete deutschsprachige Ausgabe von “Visible Learning” besorgt von W. Beywl und K. Zierer. Auflage: 3, erweit. Aufl. mit Index und Glossar. Hohengehren, 2013, S. 24–27.

References:

1. Moosmüller, A. (2020). Interkulturelle Kompetenz: kritische Perspektiven. Waxmann Verlag GmbH, Münster, 2020, S. 7–10.
2. Deardorff, D. (2006). Interkulturelle Kompetenz – Schlüsselkompetenz des 21. Jahrhunderts? Thesenpapier der Bertelsmann Stiftung auf Basis der Interkulturellen-KompetenzModelle von Dr. Darla K. Deardorff, 2006. Retrieved from <https://forschungsnetzwerk.ams.at/elibrary/publikation/sonstiges/2006/interkulturelle-kompetenz-schlüsselkompetenz-des-21.-jahrhunderts-.html>.
3. Rost-Roth, M. (1996). Deutsch als Fremdsprache und interkulturelle Kommunikation: Relevanzbereiche für den Fremdsprachenunterricht und Untersuchungen zu ethnographischen Besonderheiten deutschsprachiger Interaktion im Kulturvergleich. *Zeitschrift für Interkulturellen Fremdsprachenunterricht* [Online], ZIF 1 (1), 1996. M. Rost-Roth: Deutsch als Fremdsprache und interkulturelle Kommunikation.
4. Prykhodko, N. (2016). Formuvannia mizhkulturnoi komunikatsii u protsesi opanuvannia inozemnoiu movoiu [Formaton of Intercultural Communication in the Process of learning of foreign Language]. *Strategii mizhkulturnoi komunikatsii v movnii osviti suchasnoho VNZ. Zb. materialiv Mizhnar. nauk.-prakt. konf. Kyiv: KNEU*, S. 115–117.

5. Huba, N. (2010) Fenomen osobystisnoi kompetentnosti u prostori naukovooho znannia [The Phenomenon of Personal Competence in the Space of Scientific Knowledge]. Luts'k: Psychological Perspectives, 2010. Issue 15. P. 52–61.
6. Biel, K. Motivation und Fremdsprachenunterricht. Theorie, Forschung und Praxis (2007). Saarbrücken: VDM Verlag Dr. Müller.
7. Hattie, J. (2013) Lernen sichtbar machen. Überarbeitete deutschsprachige Ausgabe von “Visible Learning” besorgt von W. Beywl und K. Zierer. Hohengehren, Auflage: 3, erweit. Aufl. mit Index und Glossar. S. 24–27.